

Актуальними (но этот список не закрыт) сегодня, считаем, в теории и практике синтаксической нормы украинского литературного языка следующее: определить понятие синтаксической нормы, определить ее объем (существующие определения синтаксической нормы не точны или сформулированы так, что получается «ложный круг»); с учетом разработок предшественников и современных тенденций наработать критерии оценки и определения синтаксической нормы; квалифицировать роль внешних и внутренних факторов развития языка для формирования и закрепления синтаксической нормы; раскрыть значение научной литературы, учебников, учебных пособий, словарей в формировании этого вида норм; в иллюстративном материале учебной литературе использовать только нормативные синтаксические конструкции.

Ключевые слова: литературный язык, языковая норма, синтаксическая норма.

S. V. Kharchenko

Current Issues of Syntactic Regimentation of Ukrainian Literary Language

The problem of syntactic rules in Ukrainian literary language is still actual. Some questions, from time to time, fall into the range of scientific interests of linguists and some aspects have become politically popular. Despite the interest in enhancing the normalization of language at modern stage, syntactic rule seems to be at the margin. Some aspects of this problem are not even studied. In the theory and practice of syntactic rules of Ukrainian literary language we can consider as urgent such problems (but this list may be bigger):

- create a definition for syntactic rules, set its volume. Definitions of syntactic rules, that we have now, are not clear and create “wrong circle”;
- decide with criteria for definition of syntactic rules, taking into account past and modern trends;
- qualify the role of internal and external factors of language formation for formation of syntactic rules;
- clarify the meaning of the scientific literature, textbooks, manuals, dictionaries.

There are no books and academic publications of syntactic theory and practice. Dictionaries, in isolated cases, do not codify syntactic rules. In modern books and manuals only the most frequent infractions of syntactic rules are fixed. But there are no tips how to use some form in some problem syntactic situation.

Upgrade the existing textbooks and manuals illustrative syntactic material topics and apply only the correct grammatical forms and syntactic constructions.

Key words: literary language, the language rule, syntax rule.

УДК 811.373.7:811.161.2

O. I. Сушко, Г. І. Бондаренко

ОФІЦІЙНО-ДІЛОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗНАКОВІ ОДИНИЦІ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Стаття продовжує цикл публікацій, присвячених дослідженням фразеології офіційно-ділового стилю української мови на матеріалі службових текстів першої половини ХХ століття. Автори підтримують думку про те, що мовна картина світу має своє виявлення як на фонетичному й граматичному рівнях, так і на лексико-фразеологічному рівні.

Особливу увагу приділено вивченням фразеологічних одиниць офіційно-ділової сфери, оскільки вони є знаковими мовними одиницями, що уможливлюють реконструкцію соціально-історичної картини світу в першій половині ХХ століття. Важливим із погляду представлення повноти картини соціального світу є залучення до аналізу службових документів, які були оприлюднені з ініціативи держави або високої офіційної особи, позаяк ці документи розраховані на широку аудиторію, а це свідчить про активізацію уявлень про державотворчість різних верств населення. Систематизація та лексикографічна інтерпретація офіційно-ділової фразеології української мови значною мірою увиразнює важливі фрагменти мовної картини світу, зокрема в аспекті суспільного буття, ідей державотворення й потреб мовностильового забезпечення державного життя.

Результати цієї праці сприяють подальшому розвитку сучасної української офіційно-ділової фразеології.

Ключові слова: фразеологізм, офіційно-діловий стиль, картина світу, службовий документ, репрезентативність документа.

Постановка проблеми. Мова відображає світ у всій його багатогранності, акумулюючи в собі словесне зображення об'єктивної дійсності, предметів, властивостей, дій у співвідношенні з думками, почуттями та вчинками людини. Тому цілком закономірно, що в центрі лінгвістичних досліджень є процес набуття й переосмислення людиною інформації про навколошній світ, який кожна людина сприймає за допомогою органів чуття, а згодом на цій основі складає систему уявлень про світ, проводить її через власну свідомість та передає результати свого світосприйняття іншим людям за допомогою мови, що й дає можливість розуміти мову як єдиний когнітивно-семантичний простір, який координує сили всіх мов та людські знання про світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова є носієм духовної мудрості народу, а пізнання її глибинного змісту – пізнанням віковічної колективної багатошарової мудрості, закодованої в словах і фразеологічних одиницях – у їхньому буквальному, переносному, символічному значенні, у звучанні й формі, у мовному зв'язку та їхній трансформації. У цьому сенсі постає необхідність досліджувати мовні одиниці методами етнолінгвістики та лінгвокультурології. Відомо, що фразеологічні засоби мови, звичайно, важко доступні для перекладу, є квінтесенцією її національної специфіки, вираженням національної ментальності. окремої уваги заслуговує дослідження фразеологізмів із погляду стилістики, адже вони набагато виразніше, ніж окремі слова, постають у різностильових текстах. Для вивчення особливостей функціонування фразеологізмів значну вагу мають праці українських науковців у галузі стилістики (С. Я. Єрмоленко [2], Л. І. Мацько, О. Д. Пономарів, О. М. Сидоренко, Н. М. Сологуб, В. М. Телія [9] та ін.) й етнолінгвістики (В. В. Жайворонок [3], Н. В. Слухай [6], О. С. Снітко [7] та ін.). Фразеологізми як етноспецифічне вираження мовної картини світу досліджують І. О. Голубовська [1], В. І. Коваль, В. Л. Пирогов, С. М. Руденко [4], О. О. Селіванова [5], О. І. Сушко [8] та ін.

Картина світу, створена засобами мови, допомагає народу усвідомити його буття, а також злагодити специфіку інших народів. З огляду на це можемо говорити, що картина світу є важливою складовою національно-світоглядної самоідентифікації народу.

Доведено, що мовна картина світу виявляє себе не лише на лексичному рівні, а й на фонетичному (зокрема, у специфіці звуконаслідувальних та звукосимволічних утворень) та граматичному. У цьому дослідженні розглядаємо ще один рівень мови – фразеологічний. Його одиниці, характерні для службових текстів першої половини ХХ ст., є одним із засобів вияву повноти картини соціального світу, оскільки вони природні носії сконцентрованого вираження народом соціального світосприйняття, однак у сучасних лінгвістичних студіях не були всебічно вивчені.

Метою пропонованої статті є виявлення специфіки соціально-історичної картини світу засобами офіційно-ділової фразеології.

Мета дослідження зумовлює реалізацію таких **завдань**:

а) подати особливості лише тих документів із практично необмеженого масиву, у яких відсутні обмеження функціонування української мови;

б) забезпечувати, по можливості, високий рівень репрезентації та інформативності використаних службових документів;

в) враховувати повноту, різnobічність картини соціального світу, відображену в найрізноманітніших документах.

Відомо, що питомі фразеологічні одиниці найбільш яскраво виражають національний спосіб бачення світу, тому перекладні тексти не беремо до уваги, аналізуємо лише складені українською мовою.

Важливою умовою відбору, на наш погляд, є репрезентативність документа. Одним з об'єктивних критеріїв репрезентативності вважаємо надання переваги тому чи іншому документу, що виявляється в його оприлюдненні з ініціативи держави або високої офіційної особи.

Виклад основного матеріалу. Ще однією особливістю дослідження фразеологізмів у текстах службових документів з погляду представлення повноти картини соціального світу є визначення історичного періоду, у який творили такі документи. У цьому аспекті однією з найважливіших проблем є обмеження певного проміжку часу, коли укладали ці тексти. У процесі такого вибору беремо до уваги те, що, з одного боку, цей період малодосліджений, а з другого, – охоплює достатній проміжок часу, у який укладачі (творці) текстів службових документів могли б сприймати соціальний світ із різних точок зору.

Період укладання досліджуваних нами текстів водночас порівняно короткий і достатньо насичений різними соціальними явищами. Це напружений час в історії України, період занепаду й високого піднесення на шляху до державотворення. Саме фразеологізми офіційної сфери є знаковими мовними одиницями на цьому історичному шляху.

Аналіз фразеологізмів, які функціонують у текстах службових документів першої половини ХХ століття, показав, що вони різняться між собою залежно від конкретного історичного проміжку часу, що й дало змогу виділити такі періоди:

1. Фразеологічні одиниці текстів документів початку ХХ століття (1900–1916).
2. Фразеологізми документів періоду УНР (1917–1920).
3. Фразеологізми офіційних текстів епохи українізації (1920–1932).
4. Фразеологізми службових документів 1933–1941 рр.
5. Фразеологізми документів періоду Другої світової війни (1941–1945).
6. Фразеологізми текстів документів періоду перебування України в складі інших держав.

Період 1900–1916 рр. насичений історичними подіями, які мали вплив на соціально-політичне життя українців, про що свідчать, зокрема, документи, у яких функціонують фразеологічні одиниці, як-от: *розворушити національного духа, здавити національне життя, правний тиран* тощо.

Одним із найважливіших періодів розвитку суспільно-політичного життя в Україні вважають період визвольних змагань, який став часом найбільшого виявлення української творчості у сфері політичного, економічного й культурного будівництва. Службові документи зазначеного періоду містять низку фразеологічних одиниць, які увиразнюють соціально-історичну картину світу: *товариши секретар, отаман-міністр, громадянське право, духовний суд* та інші.

Період українізації теж мав чимало знакових фразеологізмів: *цитадель українського націоналізму, пасинок партії, особливо кваліфікована особа* тощо.

Найбільш виразний і самобутній характер мають фразеологічні одиниці періоду Другої світової війни, які функціонують у документах, що регламентують діяльність ОУН-УПА й дають змогу виявити систему моральних вимог, способів світосприйняття: *самовистарчальність нації, вистарчальна платня, найвище законодавче тіло, моральний намордник* та інші.

Вагоме місце в моделюванні соціально-історичної картини світу посідають фразеологізми, що функціонують у службовій документації Західної України в першій половині ХХ століття: *притиси регуляміну, допуститися нечесного діла, верифікувати мандати, кидати клеймо* тощо.

Відома дослідниця фразеології В. М. Телія зазначає, що мова через систему своїх значень та їхніх асоціацій забарвлює модель світу «в національно-культурні кольори» [9, с. 177]. Щя думка, на наш погляд, певною мірою стосується й текстів службових документів досліджуваного періоду. Вони є насамперед виявом узагальненого уявлення про шляхи державотворення, бо саме в них зосереджено уявлення їх творців про його принципи.

Більшість текстів розрахована на широку аудиторію. А це означає, що їх творці ураховують також уявлення про державотворення й широких верств населення, яке є рушієм цього процесу. Тому офіційні державні документи – своєрідні виразники національної ідеї, а мовні одиниці, зокрема й фразеологізми, є їх виразниками. Тому системне вивчення останніх може бути продуктивним не лише з погляду форми, типології, структури, а й з погляду значення знаковості.

Історико-філологічне тло, на якому творилися досліджувані службові тексти, зумовлює принаймні два етапи дослідницького підходу – підготовчий і основний.

Підготовчий передбачає виявлення масиву фразеологічних одиниць у текстах службових документів і передбачає такі кроки:

- вибір порівняно невеликого історичного періоду в житті народу, багатого на ідеї в царині державотворення;
- формування масиву українськомовних текстів службових документів, які якнайповніше відтворюють процеси державотворення зазначеного періоду;
- добір фразеологічних одиниць офіційно-ділового змісту, передусім таких, що мають характер знаків історичного часу й відповідного державотворчого історичного періоду.

Основний етап має, на нашу думку, виявити картину соціального світу, носієм якої є фразеологізми текстів службових документів, і передбачає такі кроки:

- визначення характеру розподілу відносних частот уживання слів-компонентів фразеологічних одиниць, які є своєрідними державотворчими знаками;
- визначення основних властивостей картини соціального світу, якою вона постає в уявленні народу як носія мови за вагомістю фразеологічних одиниць, які функціонують у текстах службових документів аналізованого періоду.

Висновки. Підсумовуючи сказане, підкреслимо, що залучення до наукового обігу фразеологічного матеріалу з документів, які тривалий час були маловідомими або й узагалі недоступними, і докладне його вивчення не лише сприятиме розвитку сучасної української офіційно-ділової фразеології, а й дасть можливість реконструювати ту суспільно-політичну атмосферу, у якій жили творці й користувачі цих документів в Україні першої половини ХХ ст.

У перспективі дослідження – подальше виявлення особливостей соціально-історичної картини світу засобами фразеології. Систематизація та лексикографічна інтерпретація офіційно-ділової фразеології української мови значною мірою увиразнює важливі фрагменти мовної картини світу, зокрема в аспекті суспільного буття, ідей державотворення й потреб мовностильового забезпечення державного життя.

Фразеологічний матеріал службових документів першої половини ХХ ст., а також досвід фразеотворення цього періоду є подальшим підґрунтам надійного державного будівництва на українськомовній основі.

Список використаної літератури

1. Голубовська І. О. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичного вивчення / І. О. Голубовська // Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія : зб. наук. пр. : У 2 ч. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2001. – Ч. 1. – С. 252–258.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : стилістика та культура мови / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
3. Жайворонок В. В. Слово в етнологічному контексті / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 7–14.
4. Руденко С. М. Екстрапінгвістичні причини запозичень деяких родових назв напоїв з англійської мови та їхньої мотивації в мові-джерелі / С. М. Руденко // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди : Лінгвістичні дослідження. – Харків : Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 1997. – С. 209–215.
5. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – Київ – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

6. Слухай Н. В. Відображення уявлень про міфopoетичний хронотоп у східнослов'янському мовно-концептуальному просторі / Н. В. Слухай// Слов'янський вісник. Серія "Філологічні науки". – Рівне, 2003. – Вип. 3 – С. 12–17.
7. Снитко Е. С. Язык и этнос / Е. С. Снитко // Университет китайской культуры : Вестник факультета русского языка. – Тайбэй, 2003. – Вып. 6. – С. 29–36.
8. Сушко О. І. Функціонування фразеологічних одиниць у текстах службових документів першої половини ХХ століття : посібник / О. І. Сушко. – Слов'янськ : ПП "Канцлер", 2005. – 96 с.
9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты В. Н. Телия. – М. : Просвещение, 1996. – 348 с.

Одержано редакцією 19.02.14
Прийнято до публікації 24.02.14

О. И. Сушко, Г. И. Бондаренко

Официально-деловые фразеологизмы как знаковые единицы социально-исторической картины мира

Статья продолжает цикл публикаций, посвященный исследованию фразеологии официально-делового стиля украинского языка на материале служебных текстов первой половины XX века. Авторы поддерживают мысль о том, что языковая картина мира имеет свое выражение как на фразеологическом и грамматическом уровнях, так и на лексико-фразеологическом уровне.

Особое внимание уделено изучению фразеологических единиц официально-деловой сферы, поскольку они выступают знаковыми языковыми единицами, позволяющими реконструировать социально-историческую картину мира в первой половине XX века. Важным с точки зрения полноты картины мира является привлечение к изучению служебных документов, озвученных по инициативе государства либо высокими должностными лицами. Систематизация и лексикографическая интерпретация официально-деловой фразеологии украинского языка делает значительно более выразительными важные фрагменты языковой картины мира, в частности в аспекте общественного бытия, идей создания государства и потребностей языкового обеспечения государственной жизни. Результаты данной работы содействуют дальнейшему развитию современной украинской официально-деловой фразеологии.

Ключевые слова: фразеологизм, официально-деловой стиль, служебный документ, презентативность документа.

O. I Sushko, H. I Bondarenko

The business idioms as the unit of socio-historical picture in the world

This article continues a series of publications devoted to the study of phraseology official-business style of the Ukrainian language in official texts of the material of the first half of the twentieth century. The authors support the idea that language world turns both phonetic and grammatical levels, and the lexical and phraseological level.

Particular attention is paid to idioms official business sphere, because they are the landmarks of the linguistic units that allow rekonsruyuvaty socio-historical picture of the world in the first half of the twentieth century. Important in the context of representation completeness social world is bringing to the analysis of official documents published initiated by the state or high-ranking officials. We emphasize the fact that the introduction to the scientific use material from documents that have long been known and detailed study it activates the development of modern Ukrainian business phraseology and contribute to the reconstruction of that socio-political environment in which they lived makers of users of these documents in Ukraine the first half of the twentieth century. Systematics and lexicographical interpretation official business phraseology Ukrainian language caused the important pieces of the language picture of the world, including the idea of nation-building. The results of this work will contribute to the further development of modern Ukrainian official business frazeolhiyi.

Key words: phraseological unit, official business identity, world view, an official document, the document representation.